

Jacek Wodnicki
Polska

**BILANS WYBRANYCH DECYZJI
PODJĘTYCH W 2016 ROKU PRZEZ RADĘ PÓLNOATLANTYCKĄ
KĄ PODCZAS SZCZYTU NATO W WARSZAWIE**

(NATO WARSAW 2016 SUMMIT KEY DECISIONS – THE OUTCOME)

Streszczenie:

Celem tekstu jest zaprezentowanie wybranych decyzji podjętych przez Radę Północnoatlantyczną podczas XXVII szczytu NATO w Warszawie. Przedstawione przez autora decyzje dotyczą: wzmocnienia wschodniej flanki NATO, uznania cyberprzestrzeni za obszar działań, wysokości środków jakie państwa członkowskie powinny przekazywać na obronność oraz wsparcia dla Afganistanu do 2020 roku. Relacjonowane zagadnienia podkreślają aktualność podstawowych zadań Sojuszu, określonych w obowiązującej koncepcji strategicznej NATO, przyjętej podczas szczytu w Lizbonie w 2010 roku.

Summary:

The aim of this text is to present selected decisions made by North Atlantic Council during XXVII NATO summit in Warsaw. Aspects presented by author concerning: enhancing eastern flank of NATO, recognizing cyberspace as a domain of operations, level of funds which country members should allocate on defence and support for Afghanistan until 2020. Delineating issues, underlined a topicality of basic tasks of alliance, defining in strategic concept of NATO approved during summit in Lisbon in 2010.

Słowa kluczowe:

XXVII spotkanie Rady Północnoatlantycznej, wysunięta obecność NATO, cyberprzestrzeń, wydatki obronne, Afganistan

Keywords:

XXVII meeting of North Atlantic Council, Enhanced Forward Presence, cyberspace, defence spending, Afghanistan

Wstęp

O znaczeniu Sojuszu Północnoatlantyckiego dla bezpieczeństwa Polski można przeczytać w aktualnej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP* (podpisanej przez prezydenta Bronisława Komorowskiego w dniu 5 listopada 2014 roku), czyli w podstawowym dokumencie dotyczącym bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej: „NATO pozostanie najważniejszym sojuszem polityczno-wojskowym oraz gwarantem bezpieczeństwa Polski. Kluczową sprawą jest utrzymanie przez Sojusz Północnoatlantycki pełnego spektrum zdolności wojskowych i politycznych oraz solidarności sojuszniczej, gwarantujących realizację jego podstawowej misji – kolektywnej obrony, a także podejmowanie innych zadań wynikających z ewolucji jego otoczenia”¹. Wobec tak wpisanej roli Traktatu Północnoatlantyckiego w bezpieczeństwo Polski fundamentalną kwestią pozostaje podejmowanie działań, mających na celu konsolidację z sojuszem poprzez wnoszenie wkładu w przedsięwzięcia i inicjatywy realizowane przez organizację. Udział w przedsięwzięciach NATO przyczynia się również do umacniania pozycji Polski na arenie międzynarodowej, a przede wszystkim w sojuszu. Innym istotnym elementem wpływającym na integrację z NATO jest wypełnianie nakładanych na państwa członkowskie zobowiązań i wytycznych, których realizacja służy adaptacji paktu do ciągle zmieniających się warunków bezpieczeństwa.

Przedmiot refleksji w niniejszym tekście stanowić będzie XXVII spotkanie przywódców państw NATO, odbyte w dniach 8-9 lipca 2016 roku w Warszawie. Celem refleksji będzie analiza wybranych decyzji, podjętych przez Radę Północnoatlantycką podczas szczytu, w tym decyzji mających bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo Polski i krajów wschodniej flanki NATO. Przedstawiane zagadnienia nawiązują do decyzji podjętych podczas poprzednich szczytów oraz kierunków działalności sojuszu, określonych w obowiązujących dokumentach i strategiach. Tak sformułowany cel badań implikuje następujące pytania:

- Jak zostanie zorganizowane wzmocnienie wschodniej flanki NATO?
- Co to jest cyberprzestrzeń i w jaki sposób kształtowało się podejście NATO do tego zagadnienia?
- Jakie są wytyczne NATO, dotyczące przekazywania środków na obronność i jak kształtują się one w państwach członkowskich?
- Jak będzie wyglądało wsparcie dla Afganistanu do końca 2020 roku?

XXVII Szczyt NATO w Warszawie

Oceni aktualnych działań podejmowanych przez Sojusz oraz wyznaczniki kierunków działalności na najbliższą przyszłość służą spotkania Rady Pół-

¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2014, s. 21.

nocnoatlantycznej. Spotkania te, nazwane szczytami NATO, są nieodłącznym elementem istnienia sojuszu. W dotychczasowej historii odbyło się 28 spotkań Rady Północnoatlantycznej.

Analizując chronologię szczytów, należy stwierdzić, że ich częstotliwość zwiększyła się po zakończeniu zimnej wojny. W latach 1957-1991 zorganizowano ich dwanaście², natomiast od 1991 roku do spotkania w Warszawie odbyło się piętnaście spotkań³. Ostatni XXVIII szczyt NATO odbył się 25 maja 2017 roku w nowej kwaterze głównej NATO w Brukseli.

Warszawa była drugą po Pradze stolicą państw Grupy Wyszehradzkiej, w której zorganizowano spotkanie Rady Północnoatlantycznej. Miejsce przeprowadzenia szczytu w stolicy Polski zostało zapowiedziane w ostatnim punkcie komunikatu końcowego szczytu NATO w Newport, odbytego we wrześniu 2014 roku⁴. Wybór Warszawy był nieprzypadkowy. Po rosyjskiej agresji na Ukrainę, w kwietniu 2014 roku, szefowie państw i rządów chcieli zwrócić uwagę na bliskie zagrożenie wschodnich granic sojuszu. Obradom prowadzonym podczas szczytu przewodniczył aktualny sekretarz generalny NATO Jens Stoltenberg. W spotkaniu uczestniczyli reprezentanci wszystkich krajów członkowskich, przedstawiciele 25 krajów partnerskich oraz 8 delegacji organizacji międzynarodowych. Łącznie w szczycie uczestniczyło 18 prezydentów, w tym prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama, 21 szefów rządów, 39 ministrów obrony oraz 41 ministrów spraw zagranicznych. Polska delegacja liczyła 42 osoby⁵.

Przebieg obrad podczas dwudniowego szczytu przebiegał według określonej kolejności. Podczas pierwszego dnia przybyłe delegacje miały możliwość odbycia spotkań bilateralnych, a w godzinach popołudniowych przeprowadzono pierwszą sesję Rady Północnoatlantycznej, w znacznej mierze poświęconą bezpieczeństwu Europy Środkowo-Wschodniej. Pierwszy dzień obrad zakończyły cztery równoległe kolacje robocze dla przywódców państw NATO, szefów dyplomacji, ministrów obrony narodowej oraz przedstawicieli państw

² *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, pod. red. R. Czuldy, R. Łosia, J. Reginia-Zacharskiego, Warszawa, Łódź 2012, s. 9.

³ R. Kupiecki, *Organizacja traktatu Północnoatlantycznego*, Warszawa 2016, s. 216-217.

⁴ Vide: *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport 2014, pkt. 113.

⁵ Vide: *Drugi dzień szczytu NATO – relacja*,

<<http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,283,drugi-dzien-szczytu-nato---relacja.html>>, (12.12.2016).

partnerskich NATO⁶. Wznowienie obrad nastąpiło w godzinach porannych kolejnego dnia od spotkania poświęconego Afganistanowi. Następnie przeprowadzono drugą sesję Rady Północnoatlantycznej na szczepku szefów państw i rządów. Tematem ostatniego spotkania była kwestia Ukrainy. Podczas drugiego dnia obrad delegacje również miały możliwość odbywania spotkań dwustronnych⁷. Jako element końcowy warszawskiego szczytu odbyła się konferencja prasowa.

Wzmocnienie wschodniej flanki NATO

Do fundamentalnych czynników destabilizujących bezpieczeństwo międzynarodowe w czasie trwania obrad szczytu należy zaliczyć: działania Rosji podważające europejski porządek (szczególnie akcje podjęte przeciw Ukrainie), niekontrolowane migracje, brak stabilności politycznej na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej, a także terroryzm, zwłaszcza w wydaniu Państwa Islamskiego⁸. Powaga przedstawionych zagrożeń znalazła swoje odzwierciedlenie w deklaracji końcowej warszawskiego szczytu oraz w pozostałych dokumentach przyjętych podczas jego trwania. Warszawska deklaracja końcowa jest jedną z najobszerniejszych w dotychczasowej historii NATO.

Jedną z kluczowych decyzji podjętych podczas szczytu, z punktu widzenia bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, jest decyzja o rozmieszczeniu od 2017 roku batalionowych grup bojowych NATO w Polsce i w republikach nadbałtyckich⁹. Wzmocnienie wschodniej flanki należy rozpatrywać jako znaczący krok sojuszu w kierunku umocnienia jednego z trzech podstawowych zadań, określonego zarówno w artykule piątym Traktatu Waszyngtońskiego, jak i obowiązującej od 2010 roku koncepcji strategicznej NATO – kolektywnej obrony. Obecność sojusznicza na omawianym obszarze przyczyni się również do wzmocnienia demonstracyjnej roli paktu na peryferyjnych obszarach NATO. „Silniejsza obecność militarna NATO na wschodniej flance jest dzisiaj nie tylko potrzebą, ale i racjonalnym działaniem służącym zapobieganiu konfliktom oraz umacniającym poczucie bezpieczeństwa sojuszników”¹⁰.

Na podstawie decyzji podjętych podczas warszawskiego szczytu wzmocnienie wschodniej flanki zostanie zrealizowane w ramach wysuniętej obecności NATO – *Enhanced Forward Presence*. Oznacza to, że w Polsce i republikach

⁶ Na podstawie: *Pierwszy dzień szczytu NATO – relacja*, <<http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,280,pierwszy-dzien-szczytu-nato-warszawie.html>>, (12.12.2016).

⁷ *Drugi dzień szczytu NATO...*

⁸ Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 5.

⁹ *Ibidem*, pkt. 40.

¹⁰ R. Kupiecki, *op. cit.*, s. 6.

nadbałtyckich zostaną rozmieszczone batalionowe grupy bojowe. Zostaną one utworzone na bazie państw ramowych, które dobrowolnie wyraziły chęć realizacji tego zadania. Obecność żołnierzy zostanie zorganizowana na zasadzie trwałej rotacji – wojska NATO będą stacjonowały permanentnie, a żołnierze będą się rotować po wyznaczonym okresie czasu. Podczas spotkania ustalono jedynie datę rozpoczęcia operacji, natomiast nie określono, do kiedy bataliony będą stacjonować na omawianym obszarze. Według zapowiedzi sekretarza generalnego Jensa Stoltenberga grupy bojowe pozostaną na wschodniej flance tak długo, jak będzie trzeba¹¹.

Planowana liczebność grup bojowych to około 1000 żołnierzy każda. Grupa bojowa stacjonująca w Polsce ma być utworzona na bazie wojsk Stanów Zjednoczonych, na Litwie – wojsk niemieckich, na Łotwie – wojsk kanadyjskich, a w Estonii na bazie brytyjskich sił zbrojnych. Rozmieszczane grupy zostaną uzupełnione żołnierzami pozostałych państw NATO, których wkład również pozostaje dobrowolny. Wojska amerykańskie w Polsce uzupełnione żołnierzami z Rumunii oraz Wielkiej Brytanii będą stacjonowały w Orzyszu, gdzie mają swoją bazę pododdziały 15. Giżyckiej Brygady Zmechanizowanej. Wojska niemieckie na Litwie uzupełnią żołnierze z Norwegii i z krajów Beneluksu (od 2018 roku również Chorwacji i Francji). Batalion brytyjski na Łotwie będzie uzupełniony żołnierzami francuskimi (od 2018 roku również wojskami duńskimi). Batalion kanadyjski na Łotwie zostanie wzmocniony żołnierzami z Albanii, Włoch, Słowenii, Hiszpanii i Polski¹². Podczas szczytu Minister Obrony Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, Antoni Macierewicz, wyraził gotowość udziału Sił Zbrojnych RP poza granicami kraju. Pododdziały Wojska Polskiego mają uzupełnić batalion tworzony przez Kanadyjczyków na Łotwie w liczbie około 100 żołnierzy. Polska delegacja wyraziła również gotowość do rozmieszczenia na terytorium Polski wielonarodowego dowództwa dywizyjnego, którego zadaniem będzie koordynacja działań grup bojowych. Instytucja ta ma zostać utworzona na bazie istniejącego, stacjonującego w Elblągu dowództwa 16. Dywizji Zmechanizowanej.

Dobrowolny wkład państw członkowskich w realizację projektu wzmocnienia wschodniej flanki NATO służy umacnianiu pozycji poszczególnych krajów w sojuszu. Wart przywołania jest fakt, iż dwa tygodnie przed szczytem w Warszawie Brytyjczycy w ogólnokrajowym referendum podjęli decyzję o opuszczeniu struktur Unii Europejskiej. Należy się więc spodziewać, że na przestrzeni najbliższych dwóch lat kluczową kwestią dla Wielkiej Brytanii bę-

¹¹ Wypowiedź Sekretarza Generalnego NATO Jensa Stoltenberga podczas konferencji prasowej na szczycie NATO w Warszawie, Vide: *Pierwszy dzień szczytu NATO...*

¹² Vide: *NATO. Boosting NATO's presence in the east and southeast*, <http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.html>, (16.01.2017).

dzie negocjacja jak najlepszych warunków opuszczenia struktur Unii Europejskiej. Decyzja podjęta przez Brytyjczyków nie wpływa jednak na członkostwo tego kraju w strukturach NATO. Adekwatnym tego przykładem pozostaje gotowość wysłania 650 żołnierzy na wschodnią flankę, zadeklarowana przez premiera Wielkiej Brytanii Davida Camerona: „Być może Wielka Brytania wychodzi ze struktur Unii Europejskiej, ale to nie oznacza, że wycofujemy się ze świata. Nie odwracamy się plecami do Europy w przestrzeni związanej z bezpieczeństwem”¹³.

Innym istotnym elementem wzmocnienia bezpieczeństwa Polski i krajów wschodniej flanki NATO jest zaproponowana przez Amerykanów inicjatywa wsparcia bezpieczeństwa Europy – *European Reassurance Initiative* (ERI – Europejska inicjatywa wsparcia bezpieczeństwa)¹⁴ – w ramach której na terytorium Polski zostanie rozmieszczona amerykańska brygada pancerna¹⁵. Obecność sojusznicza w ramach ERI będzie realizowana w formie operacji *Atlantic Resolve*, której celem jest eksponowanie amerykańskiego zaangażowania w umacnianie bezpieczeństwa państw członkowskich NATO w Europie Środkowo-Wschodniej. Wypełniając postanowienia warszawskiego szczytu, na początku stycznia 2017 roku wojska amerykańskie rozpoczęły przerzut około 3,5 tysiąca żołnierzy, wraz ze sprzętem, do zachodniej Polski. Wojska amerykańskie będą stacjonowały w Żaganiu, Świętoszowie, Skwierzynie, Bolesławcu oraz w Powidzu (zespół zadaniowy Brygady Lotnictwa Wojskowego)¹⁶. Warto zaznaczyć, że w tej części Polski stacjonuje największy pancerny związek taktyczny Sił Zbrojnych RP – 11. Lubuska Dywizja Pancerna. Godny uwagi jest fakt, że obecność wojsk sojusznicznych zarówno na terenie Polski, jak i republik nadbałtyckich to nie tylko żołnierze wraz z nowoczesnym sprzętem, ale przede wszystkim możliwość współpracy, wspólnego wykonywania zadań i wymiany doświadczeń służących podnoszeniu inteoperacyjności armii NATO. Kolejny niezmiernie ważny czynnik to inwestycje związane z modernizacją i budową infrastruktury pozwalającej w pełni obsłużyć sprzęt i żołnierzy NATO.

Analizując kwestię rozmieszczenia sił NATO w Polsce i w republikach nadbałtyckich należy wspomnieć o dokumencie regulującym stosunki NATO – Rosja, którym jest *Akt stanowiący o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa*. Podpisanie aktu nastąpiło podczas szczytu NATO w Paryżu w 1997 roku, dwa lata przed pierwszym pozimnowojennym rozszerzeniem NATO. Rozszerzenie to miało objąć państwa Europy Środkowej (Pol-

¹³ Wypowiedź premiera Wielkiej Brytanii Davida Camerona na konferencji prasowej podczas szczytu NATO w Warszawie, Vide: *Drugi dzień szczytu NATO...*, (06.12.2016).

¹⁴ Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 78.

¹⁵ Pancerna Brygadowa Grupa Bojowa (ABCT – Armored Brigade Combat Team).

¹⁶ Vide: *MON. Siły sojusznicze w Polsce*, <<http://www.mon.gov.pl/sily-sojusznicze-w-polsce/>>, (17.01.2017).

skę, Czechy i Węgry), należące kilka lat wcześniej do sygnatariuszy Układu Warszawskiego. Interesujący z punktu widzenia wzmocnienia wschodniej flanki NATO zapis aktu mówi o tym, że w obecnych i dających się do przewidzenia warunkach bezpieczeństwa kolektywna obrona będzie realizowana bardziej poprzez zapewnianie wymaganej kompatybilności i interoperacyjności, aniżeli poprzez rozmieszczanie stałych baz i infrastruktury NATO na terenach Europy Środkowo-Wschodniej¹⁷. Należy przypuszczać, że Rosja traktuje zapisy aktu jako zobowiązanie nierozmieszczania infrastruktury NATO na wspomnianym obszarze. Wart zaznaczenia jest jednak fakt, że podpisanie aktu nastąpiło ponad 20 lat temu, a dające się przewidzieć warunki bezpieczeństwa uległy diametralnym zmianom. Wystarczy jedynie wspomnieć o rosyjskim ataku na Gruzję, ciągle nieakceptowanej przez środowisko międzynarodowe, nielegalnie utrzymującej się aneksji Krymu czy choćby nawet o prowadzeniu demonstracyjnych ćwiczeń wojskowych w pobliżu granic NATO.

Rosyjskie obawy dotyczące ewentualnego rozmieszczenia baz NATO w Europie Środkowo-Wschodniej znalazły swoje odzwierciedlenie w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku* (zatwierdzonej dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa z 12 maja 2009 roku) oraz w *Doktrynie wojennej Rosji z 2014 roku* (podpisanej przez prezydenta Władimira Putina 26 grudnia 2014 roku). W przedstawionych dokumentach czynnikiem determinującym relacje NATO-Rosja pozostaje nieuznawanie przez rosyjską stronę planów przesunięcia infrastruktury NATO w kierunku jej granic. Prowadzi to z kolei do wskazania Sojuszu Północnoatlantyckiego jako jednego z zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Kontrargumentem dla takiego stanowiska Rosji powinien być ciągle eksponowany obronny charakter NATO: „Sojusz nie pragnie konfrontacji i nie stanowi dla Rosji zagrożenia”¹⁸, dopóki granice sojuszu nie zostaną naruszone, infrastruktura NATO w Europie Środkowo-Wschodniej nie stanowi dla nikogo zagrożenia.

Przed drugim pozimnowojennym rozszerzeniem NATO, które miało nastąpić w 2004 roku i objąć republiki nadbałtyckie, Jan Nowak-Jeziorański wyraził opinię, że „rozpostarcie ochronnego parasola NATO nad państwami bałtyckimi może skutecznie zapobiec próbom podporządkowania ich siłą”¹⁹. Wykonując postanowienia warszawskiego szczytu, dotyczące wzmocnienia

¹⁷ Vide: *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France*, Francja 1997.

¹⁸ Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 14.

¹⁹ J. Nowak-Jeziorański, *Polska z bliska*, Kraków 2003, s. 111.

wschodniej flanki, NATO wykonuje zdecydowany krok w kierunku umocnienia bezpieczeństwa swojego terytorium. Faktem oczywistym jest, że batalionowe grupy bojowe nie należą do znaczących sił, mogących decydować o zagwarantowaniu bezpieczeństwa. Sama jednak ich obecność może ocalić pokój. Z drugiej jednak strony nie powinien wzbudzać wątpliwości fakt, że „państwa bałtyckie z uwagi na ich niewielki potencjał, a co za tym idzie – słabość, składają do uznania ich za najbardziej prawdopodobny przedmiot testu potencjalnego agresora (Rosji), sprawdzającego spójność NATO”²⁰.

Należy mieć również na uwadze to, że obecność wojsk NATO na terytorium republik nadbałtyckich rozpoczęła się już 30 marca 2004 roku, a więc z chwilą przystąpienia Litwy, Łotwy i Estonii do struktur północnoatlantyckiej organizacji. W związku z faktem, że kraje te nie posiadają efektywnego systemu obrony przeciwlotniczej – a co za tym idzie nie są w stanie samodzielnie chronić i kontrolować własnych przestrzeni powietrznych – NATO realizuje nad terytorium tych państw misję *Air Policing*. Głównym celem misji jest kontrola przestrzeni powietrznej państw bałtyckich przez państwa posiadające silniejsze siły powietrzne. Rozpoczęcie misji było odpowiedzią na wypełnienie pustej przestrzeni nad terytorium NATO. Istniało duże prawdopodobieństwo, że obszar ten będzie wykorzystywany przez państwa trzecie, jak na przykład Rosję, której samoloty krążyły między Kaliningradem a Petersburgiem – tym samym wkraczając w przestrzeń powietrzną państw nadbałtyckich²¹. Aktualnie w terminie od 1 maja do 31 sierpnia 2017 roku zadanie patrolowania przestrzeni powietrznej państw nadbałtyckich realizowane jest przez polskich lotników. Pierwszy raz w historii polski kontyngent wyposażony jest w cztery samoloty F-16²². W poprzednich latach Polska uczestniczyła w omawianej misji sześciokrotnie, wysyłając po cztery maszyny MIG-29 (2006, 2008, 2010, 2012, 2014 oraz 2015)²³.

Uznanie cyberprzestrzeni za obszar prowadzenia działań

Cyberprzestrzeń jest wirtualną przestrzenią wszystkich systemów technologii informacyjnych, powiązanych na poziomie danych w skali globalnej. Fundament cyberprzestrzeni stanowi Internet jako uniwersalna oraz powszech-

²⁰ P. Żurawski vel Grajewski, *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016, s. 218.

²¹ P. Turczyński, *15 lat Polski w NATO. Aspekty polityczne, prawne i militarne*, Warszawa 2015, s. 91.

²² Vide: *F-16 polecą na Litwę*, <<http://nowa.polskazbrojna.pl/home/articleshow/21798?t=F-16-poleca-na-Litwe>>, (06.07.2017).

²³ Vide: *Dziesięć lat Baltic Air Policing*, <<http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,8363,inne,wydarzenia,dziesiec-lat-baltic-air-policing>>, (12.12.2016).

nie dostępna sieć oferująca połączenia oraz transport, która może być uzupełniania oraz rozszerzana dalej przez dowolną ilość dodatkowych sieci danych²⁴.

Możliwość przeprowadzenia ataków cybernetycznych należy rozpatrywać jako jedno z priorytetowych i wysoce prawdopodobnych zagrożeń XXI wieku. Zagrożenie to potęguje fakt, iż potencjalny atak może być przeprowadzony przez każdego uczestnika wirtualnej rzeczywistości, a skutki działania mogą prowadzić do destabilizacji danego państwa oraz utraty zdolności do dowodzenia i koordynacji działań²⁵. Specyfika działań prowadzonych w sieci może mieć zróżnicowany charakter i obejmować na przykład zainfekowanie złośliwym oprogramowaniem, blokowanie kont pocztowych, szpiegostwo, wykradanie danych internetowych, bądź paraliż systemów teleinformatycznych, mogący w znacznym stopniu ograniczyć realne możliwości bojowe strony zaatakowanej w przestrzeni wirtualnej.

Pierwszy bezpośredni przypadek ataku cybernetycznego, z jakim spotkało się NATO, miał miejsce podczas interwencji Allied Force w Kosowie w 1999 roku. W wyniku ataku uczestnikom operacji zablokowano elektroniczne konta pocztowe oraz zakłócano funkcjonowanie strony internetowej sojuszu. Atak został przeprowadzony przez serbskich hakerów jako reakcja odwetowa za bombardowanie ich kraju²⁶. Pierwszym krajem członkowskim NATO zaatakowanym na masową skalę z wykorzystaniem technologii teleinformatycznych była Estonia. Skutkami ataku w 2007 roku (dokonanego przez rosyjskich hakerów) było unieruchomienie stron internetowych rządu, firm komercyjnych oraz mediów. Cyberatak wymierzony przeciwko Estonii potraktowano jako przykład zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Pojawiło się wówczas pytanie, czy nie należałoby rozszerzyć artykułu piątego Traktatu Waszyngtońskiego o incydenty dotyczące ataków internetowych²⁷.

Innym przykładem był atak przeprowadzony na amerykański wojskowy system komputerowy, do którego doszło w 2008 roku. Przy pomocy zewnętrznego nośnika informacji wprowadzono do komputera armii amerykańskiej oprogramowanie szpiegowskie, które rozprzestrzeniło się w szybki i niezauważalny sposób. Wynikiem tego działania była utrata ważnych i szczególnie tajnych informacji. Należy stwierdzić, że od tego czasu cyberataki i cyberszpiegostwo stanowią niemal ciągle niebezpieczeństwo²⁸.

²⁴ A. Antczak-Barzan, Z. Śliwa, R. Zaniewski, *Wojna XXI wieku. Początek wojny „trzeciej fali”*, Warszawa 2016, s. 220.

²⁵ B. Bolechów, *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2002, s. 498.

²⁶ R. Czulda, *Atak w wirtualu*, „Polska Zbrojna”, Nr 11, listopad 2013, s. 26.

²⁷ Ibidem.

²⁸ M. Wrzosek, *Polska, Unia Europejska, NATO wobec wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2012, s. 109.

Zagrożenie atakami cybernetycznymi potęguje fakt, że są one coraz lepiej zorganizowane. Stają się bardziej powszechne, a technologia informatyczna rozwija się nieustannie. Dlatego też pożądanym elementem jest uświadomienie powagi zagrożeń cybernetycznych oraz podejmowanie i poszukiwanie rozwiązań mogących przeciwdziałać bądź ograniczać potencjalne ataki przeprowadzone w sieci. Z działań podejmowanych przez NATO wynika wyraźnie, że sojusz bardzo poważnie traktuje takie zagrożenie i w widoczny sposób odwołuje się do cyberzagrożeń w przyjmowanych dokumentach i strategiach.

Pierwszym dokumentem strategicznym NATO dotyczącym obrony cybernetycznej był tekst *NATO Policy on Cyber Defence*, przyjęty w styczniu 2008 roku i uaktualniony w czerwcu 2011 roku. Dokument opracowano w oparciu o trzy filary: na zasadzie subsydiarności – pierwszą linię obrony miało stanowić zaatakowane państwo, a pomoc sojuszu mogła być udzielona tylko na prośbę państwa członkowskiego, na unikaniu duplikacji oraz na budowie bezpieczeństwa i wspólnoty zaufania²⁹.

W koncepcji strategicznej NATO z 2010 roku przedstawiono powagę sytuacji i możliwe konsekwencje przeprowadzenia ataku cybernetycznego. Wśród zadań mających zapewnić niezbędne zdolności w zakresie odstraszania i obrony zwrócono uwagę na konieczność rozwijania zdolności zapobiegania, wykrywania i obrony przed atakami w sieci³⁰.

Podczas szczytu NATO w Newport – w 2014 roku – podjęto decyzję o uznawaniu konsekwencji przeprowadzenia ataku cybernetycznego na równi ze skutkami przeprowadzenia ataku konwencjonalnego. Cyberobrona została zaliczona do podstawowych zadań kolektywnej obrony, natomiast decyzja powoływania się na artykuł piąty w przypadku ataku cybernetycznego miała być podejmowana na podstawie analizy konkretnego przypadku³¹. Podczas szczytu w Warszawie przywódcy zebrani na spotkaniu zdecydowali o uznaniu cyberprzestrzeni za nową strefę działań operacyjnych³². Oznacza to, że działania w cyberprzestrzeni – atak cybernetyczny przeprowadzony na którekolwiek z państw członkowskich – będą traktowane tak samo jak atak przeprowadzony na morzu, w powietrzu i na lądzie. W związku z powyższym należy się spodziewać realnej możliwości przywołania artykułu piątego przez Radę Północnoatlantycką w przypadku ataku cybernetycznego na którekolwiek państwo członkowskie. Podczas warszawskiego szczytu przyjęto również zobowiązanie w

²⁹ R. Czulda, op. cit., s. 26.

³⁰ Vide: *Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon*, Lizbona 2010, pkt. 12, 19.

³¹ Vide: *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport 2014, pkt. 58.

³² Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 70.

sprawie obrony cybernetycznej³³, określające wytyczne w zakresie przeciwdziałania cyberatakami. Punktem wspólnym wszystkich przyjmowanych dokumentów i deklaracji dotyczących obrony cybernetycznej jest podkreślenie konieczności rozwoju narodowych zdolności w zakresie przeciwdziałania aktom cybernetycznym. Jest to fundamentalny element obrony cybernetycznej całego sojuszu, bowiem o możliwościach obronnych w tym obszarze decydują możliwości obronne najsłabszego ogniwa.

Podstawowym dokumentem w zakresie cyberbezpieczeństwa w Polsce jest *Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, podpisana przez prezydenta Bronisława Komorowskiego w dniu 22 stycznia 2015 roku. W dokumencie tym zostały przedstawione warunki, których realizacja i właściwe ukierunkowanie mają służyć budowaniu zintegrowanego systemu cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej³⁴. Inny obowiązujący obecnie dokument to *Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017-2022* (przyjęty uchwałą nr 52/2017 Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2017 roku). Określa on w sposób ramowy działania zapewniające uzyskanie wysokiego poziomu odporności krajowych systemów teleinformatycznych³⁵.

Uznanie cyberprzestrzeni za nowy obszar prowadzenia działań stanowi zdecydowany krok Sojuszu w walce z zagrożeniami cybernetycznymi. Nie należy jednak zapominać, że to wysoce prawdopodobne zagrożenie nie tylko dla NATO, ale dla wszystkich uczestników wirtualnej rzeczywistości może stać się elementem sprawdzającym wiarygodność paktu w realizacji jednego z podstawowych zadań – kolektywnej obrony.

Przekazywanie przez państwa członkowskie 2% PKB na obronność

Wydaje się, że jednym z najczęściej przytaczanych artykułów Traktatu Północnoatlantyckiego jest artykuł piąty, zobowiązujący państwa członkowskie do udzielenia pomocy napadniętemu państwu – kolektywnej obrony. Należy jednak pamiętać, że niemniej istotny, lecz zdecydowanie rzadziej cytowany jest artykuł trzeci. Artykuł ten zobowiązuje państwa członkowskie do rozwijania i utrzymywania własnych zdolności obronnych w celu odparcia ewentualnej napaści zbrojnej³⁶. Dlatego też warto pamiętać, że aby być beneficjentem obie-

³³ Przyjęty dokument to *Cyber Defence pledge* (Zobowiązanie w sprawie obrony cybernetycznej).

³⁴ Vide: *Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2015, s. 4.

³⁵ Vide: *Krajowe ramy polityki cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017-2022*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017, s. 6.

³⁶ Vide: *Traktat Północnoatlantycki*, Waszyngton 1949.

canej pomocy w ramach artykułu piątego, należy podejmować działania służące utrzymaniu i rozwojowi narodowych sił zbrojnych. Wobec powyższego jedną z fundamentalnych kwestii mających wpływ na kształt i możliwości obronne sojuszu pozostaje wysokość środków finansowych przekazywanych przez państwa członkowskie na indywidualną i zbiorową obronę.

Determinacja NATO do powołania się na artykuł piąty w przypadku napaści na którekolwiek państwo członkowskie została podkreślona w obowiązującej koncepcji strategicznej z Lizbony. W dokumencie tym przedstawiono również najważniejsze zadania, których realizacja ma służyć zapewnieniu zdolności sojuszu do odstraszenia i obrony. Jednym z tych zadań jest utrzymanie niezbędnego poziomu wydatków obronnych w stopniu zapewniającym wystarczające wyposażenie sił zbrojnych państw sojuszu³⁷. W przedstawionej koncepcji nie widać jednak konkretnego zobowiązania nakładanego na sojuszników co do wysokości przekazywanych środków. Państwa członkowskie mają jedynie „utrzymywać niezbędne poziomy wydatków obronnych”³⁸. Podczas szczytu NATO w Newport został już wskazany w punkcie 14 deklaracji końcowej konkretny poziom wydatków, jaki państwa członkowskie powinny przeznaczać na obronność. Państwa, które przekazują minimum 2% PKB, powinny utrzymać ten wskaźnik. Kraje nierealizujące tego postanowienia powinny wstrzymać wszelkie cięcia w budżetach oraz dążyć do uzyskania wskazanego progu na przestrzeni najbliższych dziesięciu lat. Innym ważnym obowiązkiem nałożonym na państwa członkowskie stało się wygospodarowanie w budżetach obronnych 20% środków na prowadzenie badań, rozwój sił zbrojnych oraz zasadnicze uzbrojenie. Państwa członkowskie spełniające ten wymóg powinny go utrzymać, natomiast pozostałe państwa powinny dążyć do jego osiągnięcia również w przeciągu 10 lat³⁹.

Wkład państw członkowskich w rozwijanie własnych sił zbrojnych stanowi potencjał, który jest wykorzystywany przez NATO do podnoszenia interoperacyjności sojuszu. Dlatego też podczas warszawskiego szczytu zobowiązanie dotyczące przekazywania minimum 2% PKB zostało utrzymane⁴⁰. Konieczność tej decyzji wynika z faktu obserwowanej na przestrzeni ostatnich lat tendencji spadkowej w przekazywaniu środków na obronność, w szczególności wśród europejskich sojuszników. Należy stwierdzić, że obniżanie budżetów obronnych stało się powszechne.

³⁷ Vide: *Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon*, Lizbona 2010, pkt. 19.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Vide: *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport 2014, pkt. 14.

⁴⁰ Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 33-34.

Rozpatrując wydatki obronne Rzeczypospolitej Polskiej na przestrzeni ostatnich lat, można zauważyć, że jako jeden z nielicznych krajów Europy wykazuje niepopularną skłonność do generowania tendencji wzrostowych. Środki, którymi dysponowało Ministerstwo Obrony Narodowej w 2004 roku, wynosiły 16 miliardów złotych. Od 2004 roku w przeciągu dekady wzrosły one dwukrotnie – do poziomu 32 mld zł w 2014 roku⁴¹. Trend wzrostowy został również utrzymany w latach 2015-2016, w których budżet odpowiednio wynosił 33 i 36 miliardów złotych⁴². Na 2017 rok zaplanowano dla sektora obronności 37 miliardów złotych. W Polsce wysokość środków przekazywanych na ten sektor opiera się na wytycznych NATO oraz regulowana jest ustawą z dnia 25 maja 2001 roku *O przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*. Według tej ustawy budżet MON ma wynosić nie mniej niż 2% PKB roku poprzedniego. Ustawa reguluje również kwestię dotyczącą przekazywania 20% środków na zasadnicze uzbrojenie, badania i rozwój. Aktualnym przykładem świadczącym o zaangażowaniu i determinacji polskiego rządu w implementacji wytycznych odnoszących się do przekazywania środków na obronność są prace legislacyjne nad przyjęciem nowelizacji cytowanej ustawy. Zasadniczą zmianą projektu ustawy w zakresie przekazywania środków na obronność jest wzrost wydatków obronnych do poziomu 2,5% PKB w roku 2030 i w latach kolejnych. Wymowną poprawką w projekcie jest również uaktualnienie sposobu naliczania wartości PKB, który od 2018 roku ma być ustalany na podstawie PKB roku bieżącego, a nie poprzedniego, jak dotychczas⁴³.

Wydatki przekazywane na obronność przez państwa NATO w latach 2008-2013 statystycznie zmalały średnio o 20%, podczas gdy rosyjskie wzrosły o około 50%⁴⁴. Wobec słabości państw europejskich pozostawało ufać Stanom Zjednoczonym w znacznej mierze finansującym budżet NATO⁴⁵. Łączne nakłady europejskich sojuszników na zbrojenia stanowią około 60% wydatków amerykańskich. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że środki przekazywane przez Stany Zjednoczone na badania nad nowymi systemami uzbrojenia są

⁴¹ Vide: P. Turczyński, *op. cit.*, s. 207.

⁴² Vide: *MON, Podstawowe informacje o budżecie resortu obrony narodowej na 2016 r.*, Warszawa 2016,

<http://www.mon.gov.pl/d/pliki/dokumenty/rozne/2016/02/budzet2016.pdf>, (12.01.2017).

⁴³ Vide: *Projekt ustawy o zmianie ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy Prawo zamówień publicznych*.

⁴⁴ Vide: P. Turczyński, *op. cit.*, s. 176.

⁴⁵ *Ibidem*.

znacznie wyższe niż w państwach europejskich. To z kolei odbija się na nowoczesności armii Starego Kontynentu⁴⁶.

Od początku XXI wieku wystąpiło już kilka realnych przesłanek do nieobniżania budżetów obronnych. Środki przekazywane na obronność pozostają elementarnym czynnikiem decydującym o możliwościach bojowych sojuszu. Jeden z ostatnich przykładów, konflikt rosyjsko-ukraiński, powinien stać się czynnikiem zmieniającym tę tendencję. Decyzja o przekazywaniu środków na obronność w konkretnej wysokości jest konieczna i powinna być solidarna, ponieważ budżet wszystkich państw sojuszniczych jest obciążany w takim samym stopniu.

Wsparcie dla Afganistanu do 2020 roku

Jedno ze spotkań odbytych na szczepku szefów państw i rządów podczas szczytu było poświęcone Afganistanowi. Decyzje dotyczące tego kraju zostały podjęte przez Radę Północnoatlantycką w oddzielnej, rozszerzonej deklaracji i zapisane w komunikacie końcowym szczytu⁴⁷.

Obecność wojsk NATO w Afganistanie sięga czasów, kiedy po atakach na World Trade Center oraz Pentagon pierwszy (i jak dotąd jedyny w historii NATO) raz Rada Północnoatlantycka podjęła decyzję o powołaniu się na artykuł piąty Traktatu Waszyngtońskiego. Pierwszą interwencją NATO w Afganistanie była operacja *Enduring Freedom*, rozpoczęta 7 października 2001 roku i prowadzona przez koalicję skupioną wokół wojsk Stanów Zjednoczonych. Głównym jej celem było usunięcie talibów oraz Al-Kaidy z Afganistanu. Gdy zadanie to udało się zrealizować i oczyścić niemal całe terytorium Afganistanu z talibów, w dniu 20 grudnia Rada Bezpieczeństwa ONZ usankcjonowała działanie międzynarodowych sił ISAF (*International Security Assistance Force*)⁴⁸. Obecność tych sił miała pomóc władzom w umacnianiu bezpieczeństwa, w próbie odbudowy kraju, w tworzeniu Afgańskich Sił Bezpieczeństwa oraz w zapewnianiu stabilizacji politycznej, będącej fundamentem do realizacji powyższych zadań. Misja ISAF trwała do końca 2014 roku.

Podczas szczytu NATO w Newport szefowie państw i rządów podjęli decyzję dotyczącą zaangażowania sojuszu w Afganistanie po 2014 roku. Wśród najważniejszych elementów wsparcia wyróżniono: umacnianie partnerstwa NATO z Afganistanem (w perspektywie długoterminowej), zaangażowanie w finansowanie Afgańskich Narodowych Sił Bezpieczeństwa ANSF (w perspek-

⁴⁶ P. Żurawski vel Grajewski, *Geopolityka – siła – wola. Rzeczpospolitej zmagania z losem*, Kraków 2010, s. 167.

⁴⁷ Nazwa dokumentu przyjętego w sprawie Afganistanu brzmiała – *Warsaw Summit Declaration on Afghanistan issued by the Heads of State and Government of Afghanistan and Allies and their Resolute Support Operational Partners*, Warszawa 2016.

⁴⁸ Vide: P. Turczyński, *op. cit.*, s. 60.

tywie średnioterminowej) oraz powołanie nowej niebojowej misji *Resolute Support* w miejsce misji ISAF⁴⁹. Powołanie od początku 2015 roku nowej misji miało służyć podtrzymaniu wysiłku, jaki został włożony podczas misji ISAF na rzecz stabilizacji sytuacji w Afganistanie. Tym bardziej, że sytuacja w tym kraju w dalszym ciągu nie należy do stabilnych.

Nowa niebojowa misja *Resolute Support* miała obejmować swoim zakresem szkolenie i doradztwo udzielane Afgańskim Siłom Bezpieczeństwa na rzecz utrzymania porządku i stabilizacji w kraju. Początkowo misja miała trwać do końca 2016 roku. Decyzją Rady Północnoatlantyckiej, podjętą podczas szczytu NATO w Warszawie, misja ma trwać po 2016 roku. Planowany termin jej zakończenia to koniec 2020 roku⁵⁰.

Siły Zbrojne RP uczestniczyły we wszystkich wspomnianych misjach. Militarne zaangażowanie Polskich Sił Zbrojnych w misje NATO przyczyniło się do „zdynamizowania procesu modernizacji Sił Zbrojnych RP oraz czyniły z Polski wiarygodnego partnera na forum międzynarodowym”⁵¹. Polska, jako kraj nie będący potęgą gospodarczą, nie jest zdolna do realizacji ekonomicznych programów pomocowych, pozwalających na realne oddziaływanie na rzeczywistość poza granicami kraju. Dlatego też Siły Zbrojne są jednym z głównych instrumentów służących budowaniu pozycji międzynarodowej⁵².

Zakończenie

W dotychczasowej historii szczytów NATO odbywały się szczyty przełomowe, podczas których podejmowano istotne decyzje, przyjmowano koncepcje strategiczne. Część z przeprowadzonych spotkań miała charakter rutynowego przeglądu bezpieczeństwa. Szczyt w Warszawie być może nie zasługuje na miano przełomowego, jednak decyzje na nim podjęte były istotne. Najważniejsza z nich – wzmocnienie wschodniej flanki NATO – jest dla państw leżących na omawianym obszarze istotnym sygnałem zainteresowania sojuszu tym regionem. Jest również czytelnym sygnałem dla oponentów NATO, sygnałem o umocnieniu kolektywnej obrony i wzmocnieniu demonstracyjnej roli sojuszu na tym obszarze. Decyzja o przekazywaniu 2% PKB na obronność jest również

⁴⁹ Vide: *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport 2014, pkt. 38-41.

⁵⁰ Vide: *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016, pkt. 86-88.

⁵¹ Vide: M. Gocuł, *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Bellona” Nr 2, 2014.

⁵² Vide: P. Żurawski vel Grajewski, *Geopolityka...*, s. 118.

niezwykle istotna. Sojusz w sposób ciągły musi dostosowywać się do zmieniających warunków bezpieczeństwa i postępu technologicznego. Dlatego elementarnym czynnikiem pozostają środki, które państwa członkowskie przekazują na obronność. Niewypełnianie zobowiązań sojuszniczych dotyczących przekazywania ustalonych środków na zbrojenia może stać się źródłem zagrożenia dla NATO, źródłem powodującym osłabienie jego możliwości obronnych. Podczas szczytu usystematyzowano również kwestię zagrożeń w cyberprzestrzeni. Atak cybernetyczny będzie traktowany na równi z innymi atakami konwencjonalnymi. Cyberprzestrzeń jest obszarem, w którym coraz częściej dochodzi do ataków i przemocy. Dlatego uznanie jej za obszar prowadzonych działań powinno skutecznie odstraszyć potencjalnego agresora. Ostatnią z przedstawionych decyzji były ustalenia o przedłużeniu misji *Resolute Support* w Afganistanie. Kilkunastoletni wysiłek włożony przez państwa NATO w odbudowę Afganistanu zostanie utrzymywany poprzez realizację misji szkoleniowej, której głównym celem jest szkolenie afgańskich sił bezpieczeństwa. Zgodnie z decyzją Rady Północnoatlantyckiej misja zostanie utrzymana do końca 2020 roku.

BIBLIOGRAFIA:

Dokumenty:

- ✓ *Doktryna cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2015
- ✓ *Krajowe ramy polityki cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017-2022*, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017
- ✓ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2014
- ✓ *Traktat Północnoatlantycki*, Waszyngton 1949
- ✓ *Projekt ustawy o zmianie ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy Prawo zamówień publicznych*
- ✓ *Active Engagement, Modern Defence Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government in Lisbon*, Lizbona 2010
- ✓ *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation signed in Paris, France*, Francja 1997
- ✓ *Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, Newport 2014

- ✓ *Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016*, Warszawa 2016
- ✓ *Warsaw Summit Declaration on Afghanistan issued by the Heads of State and Government of Afghanistan and Allies and their Resolute Support Operational Partners*, Warszawa 2016

Publikacje:

- ✓ Antczak-Barzan A., Śliwa Z., Zaniewski R., *Wojna XXI wieku. Początek wojny „trzeciej fali”*, Warszawa 2016
- ✓ Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym*, Toruń 2002
- ✓ Czulda R., *Atak w wirtualu*, „Polska Zbrojna”, Nr 11, listopad 2013
- ✓ Gocuł M., *Współczesne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju Sił Zbrojnych RP*, „Bellona” Nr 2, 2014
- ✓ *NATO wobec wyzwań współczesnego świata*, pod. red. R. Czuldy, R. Łosia, J. Reginia-Zacharskiego, Warszawa, Łódź 2012
- ✓ Nowak-Jeziorański J., *Polska z bliska*, Kraków 2003
- ✓ Kupiecki R., *Organizacja traktatu Północnoatlantyckiego*, Warszawa 2016
- ✓ Turczyński P., *15 lat Polski w NATO. Aspekty polityczne, prawne i militarne*, Warszawa 2015
- ✓ Wrzosek M., *Polska, Unia Europejska, NATO wobec wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2012
- ✓ Żurawski vel Grajewski P., *Geopolityka – siła – wola. Rzeczpospolitej zmagania z losem*, Kraków 2010
- ✓ Żurawski vel Grajewski P., *Polska polityka wschodnia 1989-2015. Wymiar narodowy i unijny*, Kraków 2016

Netografia:

- ✓ *Dziesięć lat Baltic Air Policing*, <<http://dziennikzbrojny.pl/artykuly/art,9,40,8363,inne,wydarzenia,dziesiec-lat-baltic-air-policing>>, (12.12.2016)
- ✓ *Drugi dzień szczytu NATO – relacja*, <<http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,283,drugi-dzien-szczytu-nato---relacja.html>>, (12.12.2016)
- ✓ *F-16 polecą na Litwę*, <<http://nowa.polskazbrojna.pl/home/articleshow/21798?t=F-16-poleca-na-Litwe>>, (06.07.2017)
- ✓ *MON, Podstawowe informacje o budżecie resortu obrony narodowej na 2016 r.*, Warszawa 2016,

- <<http://www.mon.gov.pl/d/pliki/dokumenty/rozne/2016/02/budzet2016.pdf>>, (12.01.2017)
- ✓ *MON. Siły sojusznicze w Polsce*, <<http://www.mon.gov.pl/sily-sojusznicze-w-polsce/>>, (17.01.2017)
 - ✓ *NATO. Boosting NATO's presence in the east and southeast*, <http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.html>, (16.01.2017)
 - ✓ *Pierwszy dzień szczytu NATO – relacja*, <<http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/art,280,pierwszy-dzien-szczytu-nato-w-warszawie.html>>, (12.12.2016)